

Haastattelu

Pia Karasjärvi

Saavutettavan viestinnän uranuurtaja: Christiane Maaßin haastattelu

Saksalainen professori Christiane Maaß on tärkeä henkilö selkokielen ja saavutettavan viestinnän tutkimuksessa. Selkokielellä tarkoitetaan ”kielen muotoa, jossa kieltä on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi” (Selkokeskus, 2024). Maaß on toiminut vuodesta 2011 medialogiikan professorina Hildesheimin yliopistossa, jossa hän on vuodesta 2014 alkaen johtanut *Leichte Sprache*, eli selkokielen, -tutkimusyksikköä. Vuodesta 2018 hän toimii saavutettavan viestinnän maisteriohjelman johtajana.

Maaß on julkaissut ja toimittanut useita selkokieleen ja saavutettavaan viestintään liittyviä teoksia, kuten *Regelbuch Leichte Sprache* (2015) ja *Duden Leichte Sprache* (2016) yhdessä Ursula Bredelin kanssa. Tänä vuonna julkaistiin kokoomateos *Handbook of Accessible Communication* (Maaß ja Rink 2024). Käsikirja on osa Frank & Timmen kustantamaa *Easy – Plain – Accessible* -kirjasarjaa, jossa on ilmestynyt jo 15 saavutettavaa viestintää käsittelevää teosta. Samaan kirjasarjaan kuuluu myös Ulla Vanhatalon ja Camilla Lindholmin (2021) toimittama *Handbook of Easy Languages in Europe*.

Helmikuussa 2024 Maaß piti plenaariesitelmän tekoälyn hyödyntämistä selkoistamisessa XLIV VAKKI Symposiumissa Vaasassa. Haastattelun Maaßia hänen vierailunsa aikana. Haastattelussa Maaß kertoi saavutettavan viestinnän tutkimuksesta ja nykytilanteesta Saksassa. Hän korosti etenkin kansainvälisen yhteistyön tärkeyttä tutkimuksen kehittämisessä.

Miten päädyit saavutettavan viestinnän tutkimuksen pariin?

Taustani on interlingvistisessä eli kieltenvälisessä kääntämisessä ja tulkkausessa, ja väittelinkin firenzalaisen kielen merkityksestä Lorenzo de Medicin aikana. Urani alussa toimin italian ja ranskan kielen tulkkina. Tulkkausurani kohokohtia oli toimia Umberto Econ tulkkina hänen vierailtuaan saksalaisessa radio-ohjelmassa. Vielä 1990-luvulla näytti siltä, että italian kielestä olisi tullut kouluissa opetettava vieraskieli Saksassa. Näin ei kuitenkaan valitettavasti käynyt, joten italian kielen rooli pieneni lopulta myös yliopistoissa.

Jatkoin sen jälkeen erikoisalaviestinnässä, jossa tärkeä osa käännösprosessia on lähtötekstien optimointi eli sen varmistaminen, että teksti on mahdollisimman helppo

kääntää. Tämä optimointi oli itsessään jo eräänlainen askel kohti intralingvististä eli kielensisäistä kääntämistä, jossa pohditaan muun muassa sitä, kenelle teksti on tarkoitettu ja miten tekstiä pitää muokata, jotta se olisi kohderyhmälleen ymmärrettävää. Tästä taas oli lyhyt askel saavutettavaan viestintään, jonka keskiössä on lukija, joilla on erityisiä tarpeita, joita pitää tekstissä ottaa huomioon.

Miten saavutettavan viestinnän tutkimus kehittyi?

Alussa keskityimme intralingvistiseen kääntämiseen eli esimerkiksi yleiskielisen tekstin mukauttamiseen selkokieliseksi. Pian uutena ulottuvuutena tuli mukaan multimodaalisuus. 1990-luvulla viestintä oli vielä enimmäkseen tekstimuodossa, silloinhan käytettiin faksiakin viestinnän välineenä. 2010-luvulla audiovisuaalisuus nousi tärkeäksi aiheeksi. Kehitin silloin Hildesheimin yliopistolla opintokokonaisuuden audiovisuaalisesta kääntämisestä, johon sisältyi yksi kurssi saavutettavasta viestinnästä. Vaikka kyseinen kurssi ei ollut opintokokonaisuudessa pakollinen, kävi yllättävästi niin, että kaikki opiskelijat ilmoittautuivat ja suorittivat kurssin ja siitä tuli jatkossakin erittäin suosittu. Moni kurssin käynyt opiskelija myös työllistyi saavutettavan viestinnän pariin. Lopulta vuonna 2018 saavutettavasta viestinnästä tuli oma maisteriohjelma yliopistollemme.

Millaiset opiskelijat suorittavat saavutettavan viestinnän maisteriohjelman?

Maisteriohjelmamme eroaa muista ohjelmista siinä, että useat opiskelijat eivät siirry ohjelmaan suoraan kandidaatintutkinnon jälkeen, vaan moni jo alalla toimiva päätyy meille suorittamaan maisterintutkinnon. Siitä on meille hyötyä, sillä he tuovat mukanaan paljon käytännön kokemusta kentältä. Opiskelijoilla on myös mahdollisuus tehdä yhteistyötä erilaisten tahojen kanssa, osallistua saavutettavuusprojekteihin ja testata uusia saavutettavuusratkaisuja. Moni opiskelija on myös työllistynyt hyvin alan parissa valmistuttuaan. Saavutettava viestintä on asiantuntijatehtävä, johon ehdottomasti tarvitaan akateeminen koulutus. Sen lisäksi, että asiantuntija hallitsee vaikkapa selkokielen, hänen on tunnettava muita saavutettavan viestinnän ratkaisuja, kuten tekstitys tai audiovisuaalisen tulkkauksen, ja tiedettävä, kuka niitä tarvitsee missäkin tilanteessa.

Teoksessa *Handbook of Accessible Communication* -tuotte esille ”Hildesheimin portaat”. Miten se syntyi?

Hildesheimin portaisiin päädyimme noin 12 vuoden tutkimuksen tuloksena. Portaissa huomioidaan kuusi tasoa: löytäminen, havaitseminen, ymmärtäminen, muistaminen, hyväksyminen ja toimiminen. Lähdimme liikkeelle havaitsemisesta ja ymmärtämisestä, myöhemmin lisäsimme tutkimustulostemme perusteella muistamisen, hyväksymisen sekä loput tasot. *Leichte Sprache* -tutkimuskeskuksen ensimmäisinä vuosina keskityimme oikeusviestintään. Esimerkiksi yhdessä projektissa tutkimme miten selittää saavutettavasti se, miten tulee toimia, jos joutuu rikoksen uhriksi. Kehitimme säännöt siihen, miten selittää vaikeita asioita helposti. Ymmärrettävyyden lisäksi pohdimme, miten lukijat pystyisivät myös muistamaan sisällöt. Huomasimme, että tutkimusta pitää tehdä sekä tekstilajilähtöisesti että kohderyhmälähtöisesti. Selvitimme, että ydinperiaatteet ovat samat kaikille kohderyhmille, mutta on joitakin asioita, joita pitää osata räätälöidä.

Mikä saavutettavassa viestinnässä toimii mielestäsi tällä hetkellä hyvin Saksassa? Teillä on esimerkiksi lainsäädäntö aika hyvällä mallilla?

Suomen ja Saksan välillä ei ole kovinkaan suuria eroja, sillä EU:n esteettömyysdirektiivi on integroitu osaksi kummankin maan lainsäädäntöä. Yksi haaste on resurssien puute. Tähän mennessä on keskitytty paljon ”tylsiin” eli viranomaisviestinnän saavutettavuuteen, mutta vapaa-ajan asioissa saavutettavaa viestintää ei huomioida meillä riittävästi.

Miltä näyttää saavutettavan viestinnän tulevaisuus?

Tulevaisuudessa pitäisi satsata kansainväliseen yhteistyöhön ja teknologian hyödyntämiseen. Vanhatalon ja Lindholmin toimittama *Handbook of Easy Languages in Europe* onkin tämän takia tärkeä teos, sillä sen avulla voi tutustua siihen eri maiden vahvuuksiin selkokielen ja saavutettavan viestinnän tutkimuksessa ja käytännöissä. Olen sitä mieltä, että eri maiden pitäisi tehdä yhteistyötä ja yhdistää resursseja. Esimerkiksi Sloveniassa panostetaan audiovisuaalisten ratkaisujen kehittämiseen, ja yhteistyö heidän kanssa olisi todella kiinnostava.

Suomessa julkaistaan selkokielistä kirjallisuutta. Entä Saksassa?

Ei meillä käytännössä ole ollenkaan selkokirjallisuutta. On muutamia aivan pieniä kustantajia, jotka julkaisevat todella hienoa selkokirjallisuutta, mutta sitä on aivan liian vähän. Selkokirjallisuus olisi juuri sellainen asia, jossa voisimme tehdä Suomen kanssa yhteistyötä ja yhdistää resurssejamme.

Saksassa selkokielen ensisijaiseksi kohderyhmäksi mielletään kehitysvammaiset, mutta ei vaikkapa maahanmuuttajat. Mistä tämä johtuu?

Selkokielen kohderyhmä kattaa oikeastaan kaikki ne, joille yleiskieli ei jostain syystä sovi, ja tähän kuuluvat myös maahanmuuttajat. Kehitysvammaiset ovat olleet tutkimuksessa enemmän esillä, koska saksalaiseen vammaisten tasa-arvolakiin vedoten voi saada helpommin rahoitusta. Saavutettavan viestinnän tutkimusta on rahoitettu tällä tavalla, mutta kohderyhmiä on ehdottomasti enemmänkin. Toisaalta rahoitusta voi saada myös tietyn teeman ympärille keskittyvä hanke, jonka tavoitteena on tuottaa tiettyyn aiheeseen liittyviä sisältöjä. Tällaisessa hankkeessa voi huomioida useampia kohderyhmiä.

Käytetäänkö saksan kielessä edelleen kehitysvammaa tarkoittavaa termiä *geistige Behinderung* (suomeksi ”henkinen vamma”)?

Tästä termistä on juuri nyt paljon keskustelua, ja muutos on tulossa. Kehitysvammayhteisö ei halua, että tätä termiä käytetään enää. Termi *geistige Behinderung* on peräisin 1960-luvulta, jolloin se korvasi vanhempia termejä, joita ei silloin katsottu sopiviksi. Mutta nyt tämänkin termin aika lähestyy loppuaan ja tarvitaan uusi termi. Termin muuttamista hidastaa se, että sitä käytetään laissa. Täytyy myös muistaa, että kun muuttaa termin, tulee muutoksia myös sisältöön, mikä vaatii lisää selvityksiä ja vie aikaa. Kehitysvammayhteisön toiveena on, että uusi termi vastaisi kansainvälisesti käytettyä termiä *intellectual disability* (suomeksi ”älyllinen vamma”).

Lopuksi kysyn vielä, olisiko sinulla käytännön vinkkejä siihen, miten huomioida saavutettavuutta sosiaalisessa mediassa?

Sosiaalisen median alustat eivät ole saavutettavia, mutta siitä huolimatta saavutettavuus pitää huomioida. Varsinkin julkisten tahojen on varmistettava, että niiden somejulkaisut ovat saavutettavia. Asiantuntijoita tarvitaan tässäkin asiassa, mutta on tärkeää, että kaikki pystyisivät tekemään jotakin saavutettavuuden eteen. Tähän tarkoitukseen kehitimme aloitteen *Barrierefrei posten* eli saavutettava postaaminen. Siinä korostamme viittä tekoa, jota kaikkien on helppo toteuttaa: käytä ymmärrettävää kieltä, käytä saavutettavia hashtageja, käytä tekstitystä, käytä alt-tekstejä ja julkaise sisältöjä eri alustoilla eri mediaformaateissa.

Kirjallisuus

Bredel, Ursula ja Christiane Maaß. 2016. *Leichte Sprache. Theoretische Grundlagen.*

Orientierung für die Praxis. Berlin: Dudenverlag.

Maaß, Christiane. 2015. *Leichte Sprache. Das Regelbuch.* Münster: Lit Verlag.

Maaß, Christiane ja Isabel Rink. 2024. *Handbook of Accessible Communication.* Berlin: Frank & Timme.

Selkokeskus. 2024. *Selkokieli.* Luettu 18.3.2024. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/selkokieli/>

Vanhatalo, Ulla ja Camilla Lindholm. 2021. *Handbook of Easy Languages in Europe.* Berlin: Frank & Timme.

Kirjoittaja

Pia Karasjärvi, FM, väitöskirjatutkija

Pia Karasjärvi on väitöskirjatutkija Vaasan yliopiston markkinoinnin ja viestinnän yksiköstä. Artikkeliväitöskirjassaan hän tutkii vammaisten käyttäjien osallisuutta saavutettavuustyössä.